Издания Кыргызско-Турецкого университета «Манас»: No: 50
Серия Конференций No: 4

Kyrgyz-Turkish Manas University Publication No: 50
Conference Series No: 4

КЫРГЫЗСКО-ТУРЕЦКИЙ УНИВЕРСИТЕТ «МАНАС»
ОТДЕЛЕНИЕ ЭКОНОМИКИ

KYRGYZ-TURKISH MANAS UNIVERSITY
DEPARTMENT OF ECONOMICS

ЭКОНОМИКА В ПРОЦЕССЕ ПЕРЕХОДА К РЫНКУ

Первая международная научно-практическая конференция

СБОРНИК ДОКЛАДОВ

PROCEEDINGS OF THE FIRST INTERNATIONAL CONFERENCE ON THE

TRANSITION COUNTRIES ON THE WAY OF TRANSFORMING INTO MARKET ECONOMIES

Бишкек-2003

Bishkek-2003

Издания Кыргызско-Турецкого университета «Манас»: No: 50
Серия Конференций No: 4

Kyrgyz-Turkish Manas University Publication No: 50
Conference Series No: 4

КЫРГЫЗСКО-ТУРЕЦКИЙ УНИВЕРСИТЕТ «МАНАС»
ОТДЕЛЕНИЕ ЭКОНОМИКИ

KYRGYZ-TURKISH MANAS UNIVERSITY
DEPARTMENT OF ECONOMICS

ЭКОНОМИКА В ПРОЦЕССЕ ПЕРЕХОДА К РЫНКУ

Первая международная научно-практическая конференция

СБОРНИК ДОКЛАДОВ

PROCEEDINGS OF THE FIRST INTERNATIONAL CONFERENCE ON THE

TRANSITION COUNTRIES ON THE WAY OF TRANSFORMING INTO MARKET ECONOMIES

25 декабря 2003 г.
Бишкек

December 25, 2003
Bishkek

ББК 65, 9(2)
П-26

Редакционная коллегия: Сейфуллах Чевик, Селахаттин Сары, Турар Койчуев, Жусуп Пиримбаев, Суреййа Сакынч, Дамира Бектенова, Дамира Жапарова, Жыпара Айтуганова, Мехмет Балжылар, Харун Бал, Тулин Жанбай.

Организационный комитет: Сейфуллах Чевик, Селахаттин Сары, Турар Койчуев, Жусуп Пиримбаев, Мехмет Балжылар, Харун Бал.

П-26 **Первая международная научно-практическая конференция «Экономика в процессе перехода к рынку»**/ — Б.: КТМУ, 2003. —.

ISBN 9967-21-945-9

Более десяти лет многие страны постсоветского периода стремятся к формированию рыночных отношений развития экономики. Однако процесс формирования рыночной экономики сопровождается решением многих нестандартных проблем и требует постоянного поиска альтернативных решений.

Прошедшая практика реформирования экономики на рельсе рыночных отношений показала всю сложность становления новой экономической системы.

Настало время более глубокого изучения проблем развития экономики в современных условиях, проанализировать опыт других стран в проведении аналогичной реформы, скорректировать ход дальнейшего экономического развития с учетом эффективной перспективы.

В сборник включены материалы охватывающие проблемы всех составляющих экономического механизма, обеспечивающих более эффективной отдачи в условиях переходного периода.

Доклады представленные в сборнике, даны в редакции авторов.

П 0605010000-03
ISBN 9967-21-945-9

ББК 65.9(2)
© KTMU, 2003

GEÇİŞ EKONOMİLERİ VE BANKACILIK SEKTÖRÜ: KIRGIZİSTAN ÖRNEĞİ

Harun BAL, Izat ABDIKAPAROV

(Kırgız-Türk Manas Üniv. İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, Bişkek–Kırgızistan)

1.Giriş

1917 yılından itibaren dünya nüfusunun yaklaşık üçte biri merkezi planla yönetilen bir ekonomik sisteme geçiş yapmıştır. İkinci dünya savaşının sonuyla birlikte merkezi plancı ekonomik ideoloji, Japon denizinden Batı Almanya'ya kadar uzanmıştır. İdeolojik açıdan Batı Bloğuna karşı bazı geçici zaferler kazanmış ve piyasa mekanizmasına dayalı ekonomik görüşleri baskı altına almış olsa da, sosyalist sistem içsel problemleri sebebiyle çöküşe geçmiş ve 1990'lı yıllardan itibaren yerini kapitalist ekonomik sisteme terk etmeye başlamıştır. Merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş yapan ülkeler, ekonomik yapılanmalarında reform sürecine girmişlerdir. Ekonomik reform sürecinde ülkeler ekonomilerini liberalize ettikçe ve devlet yardımlarını azalttıkça bankacılık sektörü problemlerinde artışlar görülmüştür. Bankacılık sektörü gerek ekonomik gerekse finansal istikrar açısından son derece özel bir öneme sahiptir. Sektördeki bir bankanın ifasının yarattığı güvensizlikten bütün bankalar hasar görmekte, bu ise bankacılık sektörü ve makro ekonomik yapıya olumsuz etkilerle yansımaktadır (Bkz, Goldstein ve Turner, 1999). Dolayısıyla, Geçiş ekonomilerindeki reform sürecinin en önemli halkalarından birisi de bankacılık sektörü olup, bu alanda kapsamlı yeniden yapılandırma çalışmaları yapılmaktadır. Çalışmamız, sözkonusu süreci genelde geçiş ekonomileri, özelde ise Kırgızistan ekonomisi bağlamında irdelemektedir.

2.Geçiş Ekonomilerinde Makroekonomik Gelişmeler

Piyasa ekonomisine geçiş zorunluluğu tarihi bir adım olarak Sosyalist cumhuriyetlerin idarecileri ve halk tarafından kabul edilmiştir. Çünkü, Sosyalist sistemin merkezi planlı ekonomisi, piyasa ekonomisiyle yarışta emek verimliliği ve halkın yaşam düzeyinde, yani sosyal refah ekonomisine ulaşmada başlıca kriterlerde uzun yıllardan bu yana geride kalmaktaydı. 1989'da Berlin Duvarının yıkılması ve iki yıl sonra da Sovyetler Birliğinin dağılması ile oluşan bu ülkelere iktisat literatüründe yaygın olarak "Geçiş Ekonomileri" denilmektedir. Planlı sistem yapısı icabı sosyalist ekonomik uygulamaları ile ekonomik etkinlik yarışında piyasa ekonomisi örnekleri karşısında başarısız olmuştur. Sosyalist sistemde çöküşe sebep başlıca hususlar şunlardı (Yaman, 2000); Komünist partisinin siyasal tekeli, sanayi sektöründeki tekelci yapı, rekabete izin vermeyen her sanayi dalında bir üreticiye izin verilmesi uygulaması, tüketim mallarında kıtlık olgusu ve ürünlerin kalitesizliği, bastırılmış enflasyon, mali dengesizlikler ve bütçe problemleri, sanayi, askeri ve tüketici kesimlerinin yoğun sübvansiyonu sonucunda ortaya çıkan mali disiplinsizliğin meydana getirdiği bütçe problemleri.

Geçiş ekonomileri farklı gelişme ve reform uygulamaları izlemektedirler. Örneğin Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri (ODAÜ) ile Baltık Cumhuriyetlerinin reform uygulamalarında radikal yaklaşımlar ve ileri düzeyli reformlar sözkonusudur. Avrupa Birliğine girmek arzusunda olan bu ülkelerde 1990'lı yılların ortalarından itibaren önemli iyileşmeler görülmeye başlanmıştır. Geçiş ekonomileri reformların uygulanış zamanına göre erken reformcular ve geç reformcular olarak da sıralanmaktadır. Erken reformcular kapsamlı stabilizasyon ve yapısal reformları geçiş döneminin ilk aşamasında uygulayan ülkelerdir. Bu stabilizasyon ve yapısal reform paketlerini geç uygulamaya koyan ülkeler ise geç reformculardır. ODAÜ ülkeleri arasında Arnavutluk, Bulgaristan, Makedonya ve Romanya geç reformcular olup, diğerleri erken reformcudur (Balcılar, 2002). Eski Sovyet Cumhuriyetlerinin oluşturdukları Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ise aynı değişim sürecini geçirmekle birlikte aralarında derin farklılıklar gözlenmektedir. Örneğin Beyaz Rusya, Özbekistan, Türkmenistan diğer cumhuriyetlere göre daha az reform yürütmüşlerdir. Tacikistan'ın sosyal ekonomik gelişmesi ise Sovyet döneminde de diğer cumhuriyetlerinden geri kalıyordu.

Eski Sosyalist ekonomilerinin piyasa mekanizmasına yönelişleri 1980'lerin sonralarında başlamakla beraber, 1989 Berlin Duvarı'nın yıkılması ve iki yıl sonra Sovyetler Birliğinin dağılması piyasa mekanizmasına geçiş sürecine büyük bir ivme kazandırmıştır. Önceki sistemin ve ekonomik ilişkilerin bütününün çökmesi ve hemen sonrasında devreye giren reform programları ile tüm üretim sürecinin büyük ölçüde reorganize edilmesi, ilk dönemlerde enflasyonu artırmış, üretim ve dış ticareti de ciddi bir resesyona sokmuştur. Sosyalist sistemin çöküşünün ilk yıllarında geçiş ekonomilerinde çok ciddi oranlarda olmak üzere negatif büyüme yaşanmıştır. Bu negatif büyüme trendinde geçiş ekonomilerinde tek bir yapıdan söz edilemez. ODAÜ, Baltık ve Eski Sovyet Cumhuriyetleri arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Geçiş dönemi negatif büyüme evresini aşmada ODAÜ ve Baltık ülkeleri daha iyi konumdadırlar. ODAÜ'lerinde negatif büyüme 1989 yılından 1993'e kadar sürmüş ve 1994 yılından itibaren de pozitif büyüme oranları başlamıştır. Bu durum Baltık ülkelerinde 1994 yılına kadar sürmüştür. Eski SSSCB ülkelerinde ise diğer ülkelere kıyasla çok derin bir gerileme yaşanmış ve 1995 yılına kadar sürmüştür. 1998 yılındaki Rusya krizi ise bu sürecin ikinci kez tekrarlanmasına neden olmuş olup, ilgili ülkelerdeki yeniden büyümeye geçiş ancak 1999 yılından sonra başlayabilmiştir. Bu ülkeler arasından resesyon en kısa Polonya'da sürmüş ve bu negatif büyüme 1989'un 1992'nin ortasına kadar sürmüştür. En kötü durumda ise Ukrayna bulunmaktadır. Resesyon bu ülkede 1990'dan 1999'a kadar devam etmiştir. Eski Sovyet Birliği Ülkelerinden Özbekistan da diğer komşularına göre daha yavaş bir gerileme görülmektedir (Bkz., Egeli ve Emsen, 2002, s. 43).

Geçiş ekonomilerinin büyüme sürecinde farklılıkların sebepleri çeşitlidir. Reform sürecine her devlet değişik şartlarda başlamış, kimi daha çarpık bir ekonomik sistem devralmış, kimi ülkeler ise piyasa mekanizmasına diğerlerine göre çok daha fazla yakınlık arzeden bir yapı ile harekete geçmişler ve hatta bazılarının piyasa ekonomisine yönelik tecrübeleri diğerlerine göre daha fazla avantaj teşkil etmiştir. Bunun yanında enflasyonu erken kontrol eden ülkelerde büyüme hızları daha erken yükselmeye başlamış ve genel olarak istikrarlı büyüme hızı ile düşük enflasyon arasında bir

korelasyon gözlemlenmiştir. Fiyatlarını erken liberalize ederek resesyon giren ülkeler, geç liberalizasyona giden ülkelerden daha önce pozitif büyüme sürecine ulaşmışlardır. Dış ticaretini liberalize ederek ihracatta daha yüksek bir gelişme sağlayan ülkelerde büyüme hızı da daha yüksek bir performans sergilemiştir. Geçiş sürecinin başlangıcında bazı ülkeler diğerlerinden daha iyi durumdaydı. Ancak bunlar kendi başlarına büyüme farklılıklarına yanıt vermede yetersizdir. Örneğin doğal kaynak zengin ülkeler bu zenginlikten yeterince faydalanamamıştır. Öte yandan komünist rejim altında geçen yıl sayısının fazlalığı piyasa ekonomisinin kural ve kurumlarından uzaklaşmanın ve geçiş sonrası uyum göstermenin bir kriteri olarak alındığında önemli bir değişken olarak gözükmektedir. Yine geçiş sonrası reformların hızı da oldukça önemli bir değişken olarak kabul görülmektedir (Linn, 1999).

Üretim düzeylerindeki gerilemeler ve farklılıklar için önemli bir gerekçe de geçiş ekonomilerinin özelleştirme sürecinde yaşadıkları problemler ve başarısızlıklar bağlamında yaşanmıştır. Fiilen bu ekonomilerde özelleştirilmiş olmasına rağmen binlerce sanayi tesisinin çürümeye terkedilmiş olması (özellikle BDT ülkelerinde) ve başka alanlardaki üretim birimlerinin de benzer süreçleri farklı boyutlarda halen yaşamaları bu açıdan dikkat çekici bir durumdur. Sistemli bir reform uygulamasında özelleştirme alanındaki politikalar çok önemlidir. Özel sektör gelişimi Eski Sovyetler birliği ülkeleri ve Orta Doğu Avrupa ülkelerinde devlet isletmelerinin özelleştirilmesi ile başlamıştır. Başarılı özelleştirme örnekleri genellikle ODAÜ ile Baltık Cumhuriyetlerinde görülmektedir. Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Rusya ve Ukrayna ise bazı başarılar elde etmekle beraber, birinci gruptakiler kadar iyi bir performans sağlayamamışlardır. Bunun yanında özelleştirme sürecinde haksızlıklar ve yozlaşmalara yol verilmesi bu ülkelerin gelişme trendini negatif yönden etkilemiştir (Bkz. Deliktaş, 2002 ve Tandırcıoğlu, 2002). 1990'ların başında uygulamaya konulan reformların ilk aşaması, fiyat kontrollerinin kaldırılması ve gevşek makroekonomik politikaların bir neticesi olarak enflasyonda ciddi bir yükselişe şahitlik etmiştir. 1992 yılında Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde enflasyon oranı yaklaşık %100, Baltık Cumhuriyetleri ve diğer eski Sovyet ülkelerinde ise %1000'in üzerine çıkmıştır. Bununla birlikte 1997 yılına gelindiğinde tüm eski planlı ekonomilerde enflasyon oranı yaklaşık %11'e çekilmiştir.

3.Geçiş Ekonomilerinde Bankacılık Sektörü

Merkezi planlı ekonomilerden piyasa ekonomisine geçiş aşamasındaki ülkelerin karşı karşıya olduğu önemli problemlerden biri de sağlam ve etkin bir bankacılık sektörünün geliştirilmesi olmuştur, çünkü 1990'larin başından beri çok sayıdaki geçiş ekonomisinde sistemik banka krizleri meydana gelmiştir. Bu krizlerin en önemli nedenleri arasında; istikrarsız makroekonomik yapı, hiper enflasyon ve döviz kurlarındaki istikrarsızlıklar, bankacılık sektöründe etkin denetim ve gözetim yapılamaması, yasal düzenlemelerin yetersiz olması, ödemeler sistemi gibi mali altyapı unsurlarının güvenilir olmaması, risk değerlemesi ve yönetimindeki başarısızlıklar yer almaktadır (Ataman, 2001). Buna rağmen geçiş ülkelerinde bankacılık sektörünü geliştirmeye yönelik ciddi çalışmalar yapılmaktadır. Bir çok ülkede geçiş süreci tamamlanmadığından diğer sektörler yanında bankacılık krizi riski de devam etmektedir. Geçiş ekonomilerinde liberalizasyon arttıkça ve devlet yardımları

azaltıldıkça banka başarısızlıklarında artışlar görülmüştür. Bu problemler devlete büyük kayıplar getirmiş ve güveni yeniden kurmakta büyük zorluklar yaşanmıştır. Bu krizlerden üç önemli sonuç çıkarılabilir. İlki, hükümetin bankalar arası rekabeti güçlendirmesi gereğidir. Bunu yapmak için tüm bankalara sürekli ve standart düzenlemeler uygulanmalıdır. İkincisi, denetim ve ihtiyata ilişkin düzenlemelerin modernize edilmesi ve güçlendirilmesi gereğidir. Yani, sermaye koşulları uluslararası standartlara uygun veya üstünde olmalıdır. Üçüncüsü, muhasebe ve şeffaflık düzenlemelerinin modernize edilmesi gerekmektedir. Yanlış verilen raporlar denetim otoritelerinin kötüleşen finansal koşulu görememesine ve gerekli önlemleri alamamasına neden olmaktadır (Ataman, 2001). Geçiş ekonomilerinde bankacılık sektöründeki problemin kaynakları ülke içi koşulların yanı sıra dış koşullara bağlı olarak ta oluşmuştur. Geçiş ekonomileri üzerindeki çalışmalar bu tür problemlerin oluşumunun temel sebepleri olarak aşağıdaki faktörleri göstermiştir (Şimşek ve Ural, 2002, s.311);

1. Geçiş Süreci. Bankacılık sektöründeki problemlerin bir çoğu geçiş süreci ile açıklanmaktadır. Öncelikle iç ve dış serbestleşme ve girişimlere yapılan teşviklerin kaldırılması ekonominin bir çok sektöründe girişimlerin karlılığını azaltmış ve kredi geri ödeme güçlerini düşürmüştür. İkinci olarak hem girişimler hem de yeni ticarileşmiş bankalar kar merkezli yaklaşımla işlem yapma deneyiminden yoksundurlar. Üçüncü olarak ticari bankalar merkezi planlama sistemi altında oluşturulan düşük kaliteli kredileri miras almış eski kamu bankalarından oluşmaktadır.

2. Dış Şoklar. Eski sosyalist ülkelerdeki karşılıklı bağımlı dış ticaret sisteminin ve son derece bağımlı bir üretim yapısının çöküşü bankacılık sektörünü de etkilemiştir. Eski SSCB ülkelerinde yer alan bankalar SSCB'nin çöküşünden sonra Rusya'da tutulan varlıklarının bir kısmını kaybetmişlerdir. Bunun yanında ülkelerde yürütülen reformların hızı, kendi milli paralarının farklı zamanlarda yürürlüğe girmesi gibi faktörler ülkelerin finans sektörünü etkilemiştir.

3. Makroekonomik Koşullar. Üretimin azalması, geçiş sürecinin ilk dönemlerinde görülen hiperenflasyon olguları bankacılık sektörü gelişimini durdurmuştur.

4. Denetimde ve Hukuki Çerçevede Yetersizlikler. Bankacılık sektörünün gözetimi, denetimi ve sağlam bir yapıya sahip olmaları ekonomik ve mali istikrar açısından daha fazla özeni ve yakın ilgiyi gerektirmektedir. 1990'ların başlarında pek çok geçiş ekonomisinde denetim sistemi yetersizdi ve öngörülen düzenlemeler gerçekleştirilmemişti. Böylece kredi kurumları genellikle riskli borç verme ve portföylerinin kalitesinde bozulma ile karşı karşıya gelmişlerdir.

5. Zayıf İç Yönetim. Bazı ülkelerde yozlaşma, dahili kredileme, sahtekarlık ve yetersiz açılma bankacılık sistemini oldukça zayıflatmıştır. Banka portföylerinin iyi kullanılamaması, verilmiş kredilerin takip edilememesi zayıf iç yönetimin sonucudur.

Bankacılık sektörüne olan güvenin tekrar sağlanması ve sektörün iyileştirilmesi amacıyla yapısal ve düzenleyici programların uygulamaya konulması, sistemik banka yeniden yapılandırması olarak tanımlanmaktadır (Şimşek ve Ural, 2002). Sağlam ve güvenli bankacılık sistemi yaratmada bazı politikaların geliştirilmesi gerekmektedir. Birincisi, hukuksal altyapının iyileştirilmesi gereğidir. İkincisi, mali sistemin gözetim, denetim ve düzenlemesinin sıkılaştırılması, sağlamlaştırılması ve

iyileştirilmesidir. Üçüncüsü, mali sistemin şeffaflığının, kamuya açılma ve muhasebe uygulamalarının iyileştirilmesidir. Gerek kamu kesimi, gerekse bankalar çeşitli nedenlerle yeniden yapılandırma faaliyetlerine girişme konusunda isteksizdirler. Kamu kesiminin isteksizliği, bankaların yeniden yapılandırılmasının büyük bir maliyete yol açması, hukuki altyapıda geniş düzenlemeler gerektirmesi ve dikkatsiz müdahalelerin finansal sisteme olan güveni sarsıp bankalara hücuma yol açma ihtimalinden kaynaklanmaktadır. Bankacılık kesimi ise kamu müdahalesi ve bankalara hücumdan çekindikleri için zararlarını gizleme eğiliminde olmaktadır (Şimşek ve Ural, 2002).

Yeniden yapılandırma mekanizmaları kamu tarafından yapılabildiği gibi kamu müdahalesini gerektirmeyen piyasanın bu konuda kendi çözümleri de vardır. finans kurumlarının kendilerinin karar verdikleri çözümler şunlardır (Enoch ve Diğ, 2001); **Yeniden Sermayelendirme**: Sorunlu bankanın sermaye tabanını güçlendirmek ve donuk aktiflerinden kaynaklanan zararları karşılayabilmek için bankaya dışarıdan likidite sağlanması esasına dayanır. **Satış ve Birleşme**: Sorunlu banka doğrudan hazine mülkiyetine geçebileceği gibi, merkez bankası veya mevduat sigorta fonu tarafından devralındıktan sonra satışı da yapılabilmektedir. Bunun yanında sorunlu banka başka bir finansal kuruluşla birleşmeye gidebilmektedir. Kamu müdahalesini gerektiren yeniden yapılandırma mekanizmaları ise; **Özelleştirme-Kamulaştırma**: Özelleştirme ilk aşamada kamu bankalarının sistemdeki ayrıcalıklarının giderilmesi çabalarının bir parçası olarak başlamaktadır. Bu durum sistemin adil şekilde faaliyet göstermesini sağlayacağından, bütün bankaların yararına olacaktır, ama bir çok ülkede kamu bankalarının özelleştirilmesinin uzun bir süreç gerektirmesi nedeniyle özelleştirme hemen uygulanabilecek bir önlem değildir. **Banka Hastahanesi**: Sorunlu bankanın yönetimine kamu tarafından el konularak aktif ve pasifler zaman içinde tasfiye edilmeye çalışılmaktadır. Yeni ve sorun doğurabilecek nitelikte aktif ve pasifler mümkün olduğunca yaratılmamaya, banka sağlıklı bir şekilde küçültülmeye çalışılmaktadır. **Bonoya Çevirme:** Bonoya çevirme yönteminde sorunlu bankaların kötü aktiflerini getirisiz yada düşük getirili kamu kağıtlarıyla satın almak esastır. Bu yöntemle bankaların batık kredileri uzun vadeli bonolara çevrilmiş olur.

3.1.Bankacılık Sisteminin Yeniden Yapılandırılması

Geçiş ülkelerinde banka yeniden yapılandırmaları rekabetçi bankacılık sektörünü oluşturmak üzere yapılmaktadır. Yeniden yapılandırma araçları; finansal araçlar, operasyonel araçlar ve kurumsal-yapısal araçlar olmak üzere üç gruba ayrılarak da incelenebilir. Finansal araçlar; acil sorunları belirlemeyi ve genellikle bankalara doğrudan mali yardımları kapsamaktadır. Operasyonel araçlar; yönetim, bireysel banka etkinliği ve karlılığı üzerinde, kurumsal-yapısal araçlar ise; sektörel düzeyde oluşan sorunlar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu üç tip araç, birbirini tamamlamakta ve başarılı bir banka yeniden yapılandırması bu üç tip aracı içeren kapsamlı bir yaklaşım gerektirmektedir. (Dziobek ve Pazarbaşıoğlu, 1998). Bu strateji genelde bankalar açısından yükümlülüklerin yerine getirilememesi, bu sektöre yönelik denetim mekanizmaları ile yasal düzenlemelerin gözden geçirilmesi konularını içerir. Faiz oranı kontrolü, yüksek rezerv gereksinimi ve vergi sistemindeki çarpıklıklar gibi bankacılık işlemlerini zorlaştıran faktörlerin tespit edilmesini ve bunların olumsuz etkilerinin giderilmesini de kapsamı içine almıştır. Bu problemlerin sadece birkaçını içeren

yeniden yapılandırma programları çoğu kez etkisiz olmaktadır. Kapsamlı yeniden yapılandırma stratejisinin tamamlanması, çeşitli devlet kurumlarının arasındaki koordinasyonu içermektedir. Yeniden yapılandırma programını yürütme amacıyla herhangi bir kuruma yetki verilmesi yerine, çoğu ülke bu konuda uzmanlaşmış kurumlar oluşturmuşlardır.

3.1.1.Kurumsal Yeniden Yapılandırma: Kurumsal yeniden yapılandırma, bankaların faaliyet gösterdiği ortamı ele almaktadır. Yasal çerçeve, ihtiyatlı düzenlemeler, muhasebe standartları ve bankacılık denetimi temel faktörlerini oluşturmaktadır. Geçiş ekonomileri ülkeleri bankacılık sisteminde zayıf bir kurumsal çerçeveyle geçişe başlamışlardır. Liberal lisans politikaları ve gevşek ihtiyatlı düzenlemeler, özellikle BDT ve Baltık ülkelerinde teknik ve mali açıdan yeterli olmayan yeni banka sayısını hızla artırmıştır. Bu gelişmeler karşısında bazı ülkeler, bankacılık sistemin kurumsal çerçevesini güçlendirmek amacıyla lisans politikalarını sıkılaştırmışlar, minimum sermaye ve sermaye yeterlilik gereksinimlerini artırmışlardır. Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri bu konumda daha iyi bir konumda olduğu görülmektedir. EBRD tarafından 1998 yılında yapılan bir araştırmaya göre ODAÜ ve Baltık ülkeleri hem yaygınlık hem de etkinlik açısından BDT ülkelerine kıyasla üst düzeydedirler (Şimşek ve Ural, 2002).

3.1.2.Operasyonel Yeniden Yapılandırma: Bankaların operasyonel yeniden yapılandırılması yönetim ve etkinliğin geliştirilmesini, donmuş kredilerden ve yüksek faaliyet giderlerinden kaynaklanan sorunların çözülmesini amaçlar. Operasyonel yeniden yapılandırılma banka kapanması ve tasfiyesi, ya da yönetimin değişimini veya özelleştirilmesini gerektiren banka yeniden yapılandırılması olmak üzere iki biçimde ele alınabilir. Geçiş ekonomileri ülkelerinden Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri bankaları kapatmak yerine yenden yapılandırmış; BDT ülkeleri ise tasfiye yaklaşımını benimsemiştir. Baltık ülkeleri ise genellikle hem tasfiye hem de yeniden yapılandırmayı birlikte kullanmıştır (Şimşek ve Ural, 2002; Zoli, 2001).

3.1.3.Finansal Yeniden Yapılandırma: Finansal yeniden yapılandırma bankaların bilançolarını düzeltir ve net değerlerini artırır. Finansal yeniden yapılandırma araçları sırasıyla şöyle olmaktadır (Şimşek ve Ural, 2002 ; Zoli, 2001); **1.**Başarısız kredilendirmelerin yönetimini etkinleştirmek, **2.**Başarısız kredileri özel kurumlara devir etmek, **3.**Yeni sermaye artırımına gitmek ve banka sorumluluklarını azaltmak, **4.**Toplam borçların nominal değerinin indirilmesi veya borcun öz sermayeye çevrilmesidir. Finansal yeniden yapılandırmada toplam borçların nominal değerinin indirilmesi veya borcun bir kısmının öz kaynağa çevrilmesi önemlidir. Her iki çalışma alanı da bankanın net değerini arttıracak veya faiz maliyetini düşürecektir. Borçlar alacaklılar ile görüşülerek veya devlet kararları ile azaltılabilir. Banka borçlarının azaltılması banka değerlerini azaltabilirken, bu bankaya ek kaynaklar sağlamaz.

3.2.Güven Tesisi ve Yabancı Sermaye: Geçiş ekonomilerindeki bankacılık sektörünün en önemli sorunlarından biriside geçiş sürecinde yaşanan krizler, iflaslar, hiper enflasyon tecrübelerinin mevduatları eritmesi ve benzeri olguların bu ülkelerdeki güven ortamını büyük ölçüde ortadan kaldırmasıdır. Başta BDT ülkeleri olmak üzere pek çok geçiş ekonomisinde mevduat sigortası uygulamalarının olmayışı da bu süreci

arttırmıştır. Dolayısıyla bu ülkelerde yaygın olan durum halkın bankacılık sektörüne tasarruflarını mevduat olarak yatırmak yerine döviz satın almak ve bunları yastık altında saklamak olarak ifade edilebilir. Sözkonusu ülkelerde bankacılık sistemi içerisinde gösterilen döviz bürolarının yaygınlığı (enflasyon oranlarının son yıllarda çok küçük artışlar göstermesine rağmen) bu durumun en önemli göstergeleri arasındadır. Bu durumun ortaya çıkardığı önemli bir sonuç ise bu ülkelerdeki yabancı sermayeli bankaların sayı ve sistem içindeki konumlarının hızla artması olmuştur. Özellikle ODAÜ bu açıdan önemli bir gelişme göstermişlerdir. BDT ülkelerinde da benzer gelişme yaşanmakla birlikte daha yavaştır. İktisadi etkinlik ölçümlerinde yerli bankalara kıyasla üstünlük gösteren yabancı sermayeli bankalar bankacılık sektörüne güvenin tesis edilmesinde de önemli fonksiyonlar görmektedirler (Laurent, 2003).

3.3.Hukuksal Altyapı ve Bankacılık Sektörü: Geçiş ekonomilerinde bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasında dışsal olarak ihtiyaç duyulan önemli faktörlerden biriside hukuksal sistemin piyasa ekonomisinin gereksinimleri çerçevesinde yeniden oluşturulması ve etkin bir şekilde işletilmesi gereğidir. Geçiş ekonomileri bu açıdan önemli sorunlarla karşı karşıyadırlar. ODAÜ bu açıdan bakıldığında 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren gerçekleştirdikleri reformlarla BDT ülkelerinin önüne geçmişlerdir. Dünya Bankası'nın 2003 yılında ilkini yayınladığı "Doing Business" raporu hukuksal sistemin kalitesi hakkında bilgiler verirken ODAÜ'nin, BDT ülkelerine kıyasla çok daha iyi konumda olduğuna işaret etmektedir. Benzeri bir vurgu da değişik ülkelerdeki yolsuzluk gelişmelerini izleyen Transparency International Corruption Perception Index (2003)'ten izlenebilmektedir. Sözkonusu indeks kapsamında BDT ülkeleri, ODAÜ'ne kıyasla yolsuzluklar açısından çok daha ileri durumdadırlar. Dolayısıyla geçiş ekonomilerindeki bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılmasında hukuksal sistemin topyekün geliştirilmesinin özel bir önemi çeşitli yazarlar tarafından özellikle vurgulanmaktadır. Örneğin, Popper (1997), Rusya başta olmak üzere BDT ülkelerinde hukuk sisteminin kaliteli bir şekilde tesis edilemediği sürece bankacılık sektörü ve serbest piyasa ekonomisinin diğer kurumlarının da oluşamayacağını iddia etmektedir.

4.Kırgızistan Ekonomisi ve Bankacılık Sektörünün Gelişimi

Kırgızistan, 31 Ağustos 1991'de siyasi bağımsızlık ilan ederken, 10 Mayıs 1993'te ulusal para Som tedavüle sokularak Ruble bölgesinden de çıkmak suretiyle ekonomik olarak da bağımsızlık ilan edilmiştir. Kırgızistan ekonomisinde bankacılık sektörü, diğer geçiş ekonomilerinde olduğu gibi liberal ekonomik sisteme geçiş sürecinde yeniden yapılandırma uygulamalarına tabi tutulmuştur ve halen de devam eden önemli problemlerle başa çıkmak zorunda kalmıştır. Kırgızistan, bağımsızlık sonrası izlediği politikalar çerçevesinde düşük-orta düzey reformcu geçiş ekonomileri arasında gösterilmektedir. 1992 yılında hazırlıkları yapılan ve 1993 yılında reformlara başlanılan ülkede merkezi planlamalı ve fiyat kontrollü sistem hızla terk edilmiş (merkezi planlama kurumlarının çoğu 1992 yılında feshedilmiştir), ulusal para çıkarılıp, fiyatlar hızla liberalize edilirken, ticari yasalar ve tarım reformları yapılmış, bazı büyük ve önemli bankalar kapatılmış (Sberbank gibi), özelleştirme hızla gerçekleştirilmeye

çalışılmıştır. Bu arada bağımsızlık öncesi SSCB ortak bütçesinden yapılan transferlerin kesilmesinin de etkisiyle kamudaki büyük girişimlere devletçe yapılan parasal yardımlar kesilirken, petrol ve enerji kaynaklarına yapılan sübvansiyonlarda kaldırılmıştır (Abazov, 2000 ; Hatipağaoğlu, 2002).

Ancak, 1990 yılındaki 2.951 milyon dolarlık GSYİH, 2000 yılında 1.304 milyon dolar olabilmiştir. Fischer ve Sahay (2000)'e göre Kırgızistan'da GSYİH 1989:100 kabul edildiğinde 1995 yılında en düşük değerine 53.1'le ulaşmış, 1999 yılında ise bu değer ancak 66.2 olabilmiştir. Buna göre 1990-2000 dönemi yıllık ortalama üretim artışı %-4.1 olmuştur. Deliktaş ve Balcılar (2002)'ye göre de Kırgızistan 1991-2000 döneminde büyük bir teknolojik gerileme yaşanmış olup, toplam faktör verimliliği yıllık ortalama %-13.3 olarak gerçekleşmiştir. Özellikle imalat sanayi'ndeki üretim azalışı çok fazladır.

4.1.SSCB Döneminde Bankacılık Sektörü

Kırgızistan'da bankacılığın gelişmesi Rusya'nın bankacılık sistemi ile yakından ilişkilidir. Kırgızistan topraklarında kredi sisteminin oluşmaya başlaması 19. yüzyılın ikinci yarısına aittir. 1867-1876 yıllar arasında Kırgızistan'da ilk olarak kaza kasaları açılmıştır. 20. yüzyılın başında şehirlerde ve halkın yoğun yerleştiği bölgelerde Rusya bankalarının kontrolü altında kredi kooperatifleri, tasarruf ve ikrazat ortaklıkları oluşmaya başlamıştır. 1917 Sosyalist devriminden sonra bankalar devletleştirilmiştir. Millileştirme sürecinde özel bankaların sermaye ve aktifleri devlet mülkiyetine geçmiş ve ülkenin Merkez Bankası olarak GOSBANK oluşturulmuştur. Sovyetler Birliği döneminde bankacılık sektöründe 3 monopolist bankanın hakimiyeti oluşmuştur. Bunlar, GOSBANK (Merkez bankası), STROİBANK (İnşaat Bankası) ve VNEŞTORGBANK (Dış Ticaret Bankası)'tır. Bu dönemin bankacılık sisteminde piyasa ekonomisine özgü kredi mekanizmalarından veya kredi işlemlerinden bahsetmek mümkün değildir. Merkez bankası konumunda olan GOSBANK emisyon ve kasa hesap işlevlerinden başka imalat, taşımacılık, ulaşım ve diğer sanayileri kısa vadeli kredilendirme, tarım sektörünü ise uzun vadeli kredilendirmeyi üstlenmişti. Ülkenin ikinci bankası olan STROİBANK tarım alanı dışında ekonominin çeşitli dallarını uzun vadeli kredilendirme ve yatırımları finanse etme alanlarında odaklaşmıştı. Diğer monopolcü banka VNEŞTORGBANK dış ticareti kredilendirme, uluslararası hesaplaşma faaliyetlerini yürütmekle birlikte döviz, altın ve diğer kıymetli madenler ile olan işlemleri yapmaktaydı.

Bankacılık sisteminde uzun süren merkezi planlı yapı onun etkinliğini azaltmış ve ayrıca 1980'li yılların başında görülen mali ekonomik problemler bankacılık sisteminin tamamen etkisiz olduğunu göstermiştir. Böylece 1986 yılında başlayan ve piyasa ekonomisine geçişi amaçlayan Yeniden Yapılanma (Perestroyka) süreci bankacılık sektörünün yapısının değişmesini de mecburi kılmıştır. Yönetimin desentralizasyonu sürecinde bankacılık sisteminin rolünün değişimi gündeme gelmiştir. Bu aşamada bankaların amaçları ve işlevleri yeniden tespit edilmiştir. GOSBANK'ın ülkenin bankacılık sisteminde merkezi yeri alması gerekiyordu. Önceden yapmış olduğu kredilendirme işlevleri; tarım sektörü, imalat, taşımacılık, ulaşım ve ekonominin diğer sanayilerini kredilendirme ve bunlar arasındaki hesaplaşma işlevleri diğer uzmanlaşmış bankalara verilmişti. Asıl amaç bankanın emisyon işlevini ekonomiyi kredilendirme

faaliyetinden ayırmaktı. Merkez Bankası olarak GOSBANK uzmanlaşmış bankaların faaliyetini koordine etme ve bütün bankalara ait tek para politikasını yürütme işlevini üstlenmiştir. Promstroybank (Sanayi ve İnşaat Bankası), Agroprombank (Tarımsal Banka), Jilsotsbank (Sosyal Yardım Bankası) ve Sberbank (Tasarruf Bankası) gibi devletin uzmanlaşmış bankaları halk ekonomisine hizmet vermede veya özel faaliyet alanlarında odaklaşmışlardı.

Bankacılık sektöründeki değişimlerin temel güdüsü bankaları ekonominin menfaatlerine yakınlaştırmasıydı. Bu değişmeler belli bir düzeyde bankacılık faaliyetini faal bir hale getirmiştir. Ancak, ekonomik ilişkilere dokunmadığı için durum tamamen değiştirilememiştir. Organizasyon yapısında konulan hedeflere ulaşılamamış, alt düzeydeki bankaların reel olarak uzmanlaşması sağlanamamıştır. Bu uzmanlaşmış devlet bankalarının müşterileriyle ilişkilerinde merkezi kontrol yapısının mevcut olması piyasa mekanizmasına geçme sürecini yavaşlatmış ve kredi ilişkilerinde de durum değişmemiştir. Kredi fonlarının dağıtılması merkezi yolla yapılıyordu ve bankacılık sisteminde monopolcü yapı kaldırılamamıştı. Bu şartlarda kredilendirme alanında ekonomik ilişkileri geliştirmeye yönelik bankacılık reformun ikinci aşaması gündeme gelmiş. Bu aşama 1988 yılında ticari bankaların kurulması ile başlamıştır.

4.2. Bağımsızlık Sonrası Kırgızistan'da Bankacılık Sektörünün Gelişimi

Bağımsızlığını takiben 1991'de Eski Sovyetler Birliği ülkelerinin finansal sistemleri oldukça güçsüzdü. Ancak karşılaşılan diğer problemlerin büyüklüğü ve karmaşıklığı ile sorunlar daha da büyümüştür. Finansal sistemin güçlendirilmesi amacıyla Kırgızistan'da bankacılık sektörü reformlarına önem verilmiştir. Finans sisteminin yeniden yapılandırılmasında hangi yöntemlerin seçileceği ve seçilenler arasında hangisinin daha ağırlıkla uygulanacağı gibi sorunlar ülkenin ekonomik koşulları, finans sisteminin göreceli büyüklüğü, kamu maliyesinin durumu gibi çeşitli faktörlere bağlıdır. Kırgızistan bankacılık sektörünün gelişimini birkaç aşamaya ayırabiliriz;

1-Aşama 1991-1993: Devlet bankalar sisteminin piyasa şartlarında çalışabilecek mali aracılara dönüşülmesi. Yani ticari bankaların oluşumu. Bu dönemde ticari bankacılık sisteminin hukuki ve ekonomik altyapıları oluşturulmaya çalışılmıştır.

2-Aşama 1994-1995: Yüksek enflasyon ve ekonomik krizin yaşandığı dönemdir. Kötü yönetim ve yanlış kredi politikaları sonucu ticari bankaların ve tüm bankacılık sektörünün sağlamlığının ve mali durumunun kötüleşmesi.

3-Aşama 1996-1997: Bu dönemde mali ve bankacılık sisteminin sağlamlığını ve güvenirliğini artırmak amacıyla mali ve bankacılık sektörünün reform programı yürürlüğe geçmiştir. Bu program çerçevesinde bankacılık mevzuatlarına düzeltmeler ve ilaveler eklenmiş, bankalarda dünya muhasebecilik standartlarına geçilmiştir. Bunun yanında ödeyemezlik durumunda olan eski iki devlet bankaları Agroprombank ve Kırgızelbank tasfiye edilmiş, Promstroybank ve Kırgızistan bankaları yeniden organize edilmiştir. Genel olarak bu aşamada bankacılık sektörünün gelişimi ülke ekonomisinin ve döviz kurlarının istikrarlaşması, enflasyonun azalması ile anlatılmaktadır.

4-Aşama 1998-1999: Bankacılık sektörü durumunun kriz haline gelmesi. Bankacılık sektöründeki kriz iç ve dış faktörlere bağlı olarak oluşmuştur. İç faktör

olarak bankaların etkisiz kredi politikaları, faiz politikalarının iyi yürütülememesi, mali saydamlığın sağlanamaması ve kötü yönetim, dış faktör olarak da ülke ekonomisi durumunun kötüleşmesi, devlet bütçesinin denkleştirilmesindeki problemler gösterilmektedir. Rusya krizi de ülke bankacılık sektörü durumunun kötüleşmesine neden olmuştur ve Kırgızistan'da da kriz döneminde banka mevduatlarında aniden çekilişler, aşırı dolarizasyon, ekonominin gerilemesinden dolayı büyük işletmelerin ticari bankalara olan taahhütlerini yerine getirememeleri sonucu bankaların portföylerindeki kredi kalitesinin kötüleşmesi gözlenmiştir. Merkez Bankası sektörde sistemik krizin oluşmaması için önemli tedbirler almıştır.

5-Aşama 2000-2003: Bankacılık sektöründe iyileşmeler görülmekle birlikte problemler de mevcuttur. Sektördeki düşük sermaye düzeyi bankaların sağlamlığını kötü etkilemekte. Dolayısıyla sermayeleşme problemi gündeme gelmektedir. Bu doğrultuda Merkez Bankası tarafından minimum sermaye bazını artırmaya yönelik sermayeleşme programı gerçekleştirilmektedir.

4.3. Kırgızistan Bankacılık Sektörünün Mevcut Durumu ve Problemleri

Ekonomik reform sürecinde Kırgızistan bankacılık sektörü bir dönüşüm sürecine girmiştir. Asıl amaç piyasa rekabeti şartlarında çalışabilecek bankacılık sisteminin kurulması idi. Bankacılık sektöründeki yeniden yapılandırma çabaları etkili mali aracıların oluşturulması ve geliştirilmesine yönelikti. Bankacılık sektörünün gelişimi yavaş ve sıkıntılı olmakla beraber bankacılık hizmetleri ekonomide fonksiyonlarını arttırmaktadır. Diğer geçiş ekonomileri ülkelerinde olduğu gibi Kırgızistan bankacılık sektörü de problemler yaşamaktadır. 1992 yılında ancak 10 ticari banka faaliyette bulunmaktayken, 1996 yılında bankaların sayısı 22'yi bulmuştu. Bu dönemlerde ülkenin bankacılık sektörünün durumu dört eski devlet bankasının mali durumları ile belirleniyordu. Sektörün toplam sermaye aktiflerinin %80'i bu bankalara aitti. Bunun yanında 1995 yılı itibariyle bu bankaların hepsi ödeyemezlik durumunda idi. 1993 yılından bugüne kadar 28 ticari banka açılmış, bununla birlikte 19 banka kapatılmıştır. Kapatılmış bankaların başlıca problemleri, yanlış kredi politikaları, kötü yönetim ve ülkenin ekonomik durumundan kaynaklanan diğer faktörler olarak ifade edilebilir. Şu anda Kırgızistan'da 19 banka faaliyette bulunmaktadır. Bu bankaların çalışma organizasyon sistemi ve finansal durumları ile ilgili diğer önemli hususlar aşağıda sıralanmaktadır;

Bankaların sermaye yapısı: Merkez Bankası, bankaların sermaye yapısını belli bir düzeye getirmek ve belirli bir süre sonunda uygulamaya koymak üzere aldığı karara göre mevcut faaliyette bulunan bankalar için en düşük sermaye miktarını 100 milyon som (yaklaşık olarak 2.3 milyon dolar), yeni açılacak bankalar için 300 milyon som olarak (yaklaşık olarak 6.8 milyon dolar) tespit etmiştir. Tablo 1'de görüldüğü gibi çoğu banka ilan edilen sermaye bazını ödeyebilmişlerdir. Bankalar içinde en yüksek ödenmiş sermayeye Kyrgyz İnvestment and Kredit Bank sahiptir. 12 bankanın sermayesi yabancılar ile ortak olarak oluşturulmuştur. Bankacılık sektörünün toplam ödenmiş sermayesi Ocak 2003 tarihi itibariyle 34.6 milyon dolar civarında olup, bunun 14.2 milyon doları da yabancı sermayeye aittir. Sermaye yapısının zayıflığı dikkat çekmektedir. Bu konu sonraki sayfalarda yeniden incelenecektir.

Güven eksikliği: Tüm diğer geçiş ekonomilerinde olduğu gibi Kırgızistan'da da halkın bankacılık sektörüne güveni çok düşüktür. Bu durumun temel sebepleri, geçiş sürecinde geçmiş dönemlerdeki tasarrufların hızla erimesi ve iflas eden çok sayıdaki bankanın mudilerini mağdur etmeleridir. 1985 yılında banka hesabında 5000 Sovyet Rublesi bulunan birisinin bu parasını 1993 yılında zorlukla geri alabildiğinde ABD Doları cinsinden değerinin 5319 dolardan 12 dolara gerilediğine tanık olmaktaydı. Dolayısıyla SSCB dönemindeki halkın mevduatları bağımsızlık sonrası yaklaşık olarak sıfırlanmıştı denilebilir. Yeni dönemde ortaya çıkan bankacılık krizleri ve iflasları da aynı şekilde halkın mevduatlarının sıfırlanmasına neden olduğundan güven açısından büyük bir zedelenmeden sözedilebilir. Bu durum ülke ekonomisinde bir yandan halkın dolarizasyona yönelmesine ve bunları yastık altına çekmesine, diğer yandan da yabancı sermayeli az sayıdaki bankalarla çalışmalarına neden olmaktadır. Küçük tasarruf sahiplerini koruyucu bir Mevduat sigorta fonu uygulamasının olmayışı da bu süreci desteklemektedir.

Bölgesel faaliyet konsantrasyonu: Bütün bankalar Bişkek şehrinde faaliyette bulunmaktadırlar. Bu bankaların toplam şube sayısı 140'ı bulmakla birlikte bunların çoğu da Bişkek ve Çuy bölgesinde yer almaktadırlar. Bunun sebebi de birçok sanayi ve ticari merkezlerin bu bölgede yer almasıdır. 19 banka içinden ancak 13 bankanın diğer bölgelerde şubeleri vardır ve bunların yarısı Hesaplaşma Tasarruf Kumpanyasına aittir. Eski devlet bankaları Kırgızpromstroybank ve Kırgızistan bankası diğer bankalara göre en çok şube sayısına sahiptirler ve şubeleri hemen hemen bütün bölgelere yayılmış durumdadır. Şubeleşmenin yetersizlikleri bankacılık sisteminin ülke çapında yeterince gelişememesinin de bir nedeni olarak düşünülebilir.

Aktiflerin finans sektöründe temerküzü: Ticari bankaların ekonomiyi kredilendirmede sektörel yapısına baktığımızda daha çok verilen kredilerin ticarete ve tüketim kredilerine dönük olduğu görülmektedir. Özellikle 2001 yılında ticari ve diğer kredilerin (ticari ve aracı şirketlerin kira ödemelerini karşılamak üzere verilen krediler) toplam kredilerdeki payı %74 iken sanayi, tarım, yapı ve onarım kredilerinin payı ancak %10'u oluşturmuştur. Bunun yanında kredilerin büyük bir kısmı kısa vadeli krediler olmuştur. Bu durumun en önemli sebebi ise bankacılık sektöründe geri dönmeyen kredilerin fazlalığının bu sektörü çok daha fazla temkinli davranmaya itmiş olması olarak belirtilebilir.

Kurumsal faaliyet yapıları ve nitelikli personel eksikliği: Kırgızistan bankacılık sektörü geçiş döneminin tipik bir yansıması olarak gerekli tecrübe ve bilgi birikimi bakımından yetersiz durumdadır. Bu ise yönetim problemlerinin artmasına neden olmaktadır. Nitelikli personel eksikliği ise bu sürecin önemli bir halkası durumundadır. Yüksek öğretim sisteminin modern bankacılık sektörünün gelişimine uygun nitelikte ve sayıda personel yetiştirmedeki zayıflığı sektörün gelişmesi önündeki engellerden bir kısmını oluşturmaktadır.

Liberal kambiyo rejimi: Bankacılık sektörünün gelişme zemini ve döviz işlemleri bakımından liberal bir rejimin benimsenmesi önemlidir. Bankacılık yasalarının yerli ve yabancı sermaye ayrımına gitmemiş olması da bu durumu desteklemekle birlikte uygulamada bürokrasiden kaynaklanan problemler gözlenmektedir.

Tablo 1: Kırgızistan'daki Bankalara İlişkin Özet Bilgiler

	Banka Adı	01.01.2002			01.01.2003			Şubeler sayısı
		a	b	c	a	b	c	
	TOPLAM (bin som)	1 757 686.4	1 562 111.4	670 877.1	1 735 795.3	1 591 696.7	651 482.5	140
1	AsvaUzny alBank	100 000.0	100 000.0	58 450.7	200 000.0	200 000.0	100 743.8	1
2	Amanbank	55 000.0	55 000.0	18 872.0	55 000.0	55 000.0	18 872.0	2
3	Asya Bank	63 000.0	63 000.0	63 000.0	63 000.0	63 000.0	63 000.0	-
4	Bakay-Bank	30 000.0	30 000.0	-	38 000.0	38 000.0	[illegible]	2
5	Demir Bank	54 052.8	54 052.8	54 052.8	54 052.8	54 052.8	54 052.8	1
6	Dos-Kredobank	50 000.0	50 000.0	-	50 000.0	50 000.0	-	9
7	Isık-Köl Bank	50 000.0	25 000.0	-	35 000.0	25 250.0	250.0	-
8	İneksimbank	100 000.0	100 000.0	34 519.0	230 000.0	100 000.0	34 519.0	-
9	Kayrat Bank	170 000.0	170 000.0	-	-	170 000.0	-	5
10	Kyrgyz Investment and Kredit Bank	334 030.0	334 030.0	300 627.0	322 664.3	322 664.3	290 397.9	-
11	Kazkomertsbank Kırgızistan	50 000.0	25 625.0	-	100 000.0	100 000.0	72 352.0	7
12	Kırgız kredit	35 000.0	35 000.0	-	35 000.0	35 000.0	-	-
13	Kırgıpromstroybank	100 000.0	100 000.0	-	100 000.0	100 000.0	-	26
14	Kırgızistan Bank	127 079.0	72 079.0	-	127 079.0	120 912.0	-	28
15	Pakistan Merkez Bankası şübesi	114 524.6	114 524.6	114 524.6	-	105 419.6	105 419.6	-
16	Hesaplaşma Tasarruf Kumpanyası	100 000.0	100 000.0	-	100 000.0	100 000.0	-	48
17	Tolubay	25 000.0	25 000.0	500.0	26 000.0	26 000.0	520.0	1
18	Ekobank	100 000.0	50 000.0	7 551.0	100 000.0	66 038.0	9 975.0	5
19	Energobank	100 000.0	58 800.0	8 800.0	100 000.0	71 200.0	6 800.0	5

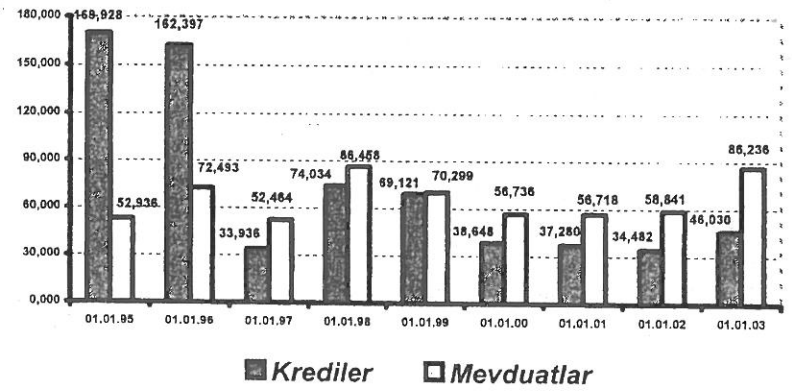
Kaynak:NBKR, (a) ilan edilmiş sermaye (b) ödenmiş sermaye (c) yabancıların payı

Piyasa rekabetinin aksaklığı: Mevduat ve kredi faiz oranları arasında ilişkinin çok az olmasına neden olmaktadır. En yüksek ve en düşük faiz oranlarındaki farkın büyük olması bunun doğal bir sonucudur. Bunun yanında bankalar yabancı kurumlardan devlet garantisi altında alınmış kredileri dağıtırken de faiz oranlarını yüksek oranda belirlemektedirler. Örneğin LİBOR + %1 faiz oranıyla alınmış krediler LİBOR + %12 ile verilmektedir. Benzeri durum yurtiçi mevduatlar aracığıyla sağlanan krediler içinde geçerli olup, reel faiz oranlarının %15-25 aralığında oluşmasına neden olabilmektedir.

Ticari bankaların ve bankacılık sektörünün ülke ekonomisindeki rolü: Bankacılık sektöründeki problemler reel ekonominin finanse edilmesi sürecinde de

önemli problemlere neden olmaktadır. Bankacılık sektörü reel sektörü besleyecek sektörlerden birisidir. Şekil 1'den de görüleceği üzere bankacılık sisteminin toplam kredi miktarı mevduat miktarının dahi gerisinde seyretmektedir. Özellikle Rusya krizinin ardından bu eğilim güçlenmiştir. Reel sektörü kredilendirme yerine bankalar döviz piyasası işlemleri ve devlet menkul kıymetler piyasasında yoğunlaşmaktadırlar. Bu ise bir anlamda bankacılık sektörünün reel sektörü finanse etmek yerine spekülatif yatırım alanlarında yoğunlaşmasına neden olmaktadır.

Şekil 1: Kredi/Mevduat (milyon ABD doları)

Banka dışı hizmetlerinin eksikliği ve reel sektörlerinin etkileşim: Bankalar sınırlı sigortacılık hizmetleri ile sınırlı kalmaktadırlar. Bunun dışında sunulan gelişmiş pazarlama ve aracılık hizmetlerinin boyutları da çok kısıtlıdır. Reel sektörün düşük rantabilitesi ve kredilerin geri dönmeme risklerinin yüksek olması ise, banka kaynaklarının reel sektöre aktarımının cazip olmamasına ve etkileşim yetersizliğine neden olmaktadır. Tüketici kredileri gibi basit kredilendirme süreçleri dahi yeterince çalışmamaktadır. Kredi kartları, otomatik para çekme makinelerinin yaygınlaşması ise çok zayıftır. Bankacılık Sektörü, başkent Bişkek'te dahi bu ve benzeri hizmetleri günümüzde yeterince yapabilmekten çok uzak durumdadır. Internet bankacılığı gibi modern uygulamalar ise henüz başlangıç aşamasına dahi gelememiş durumdadır.

Piyasa durumu hakkında yayınlanmış gerçek ve geniş bilgilerin olmaması. Çağdaş iletişim teknolojisi şartlarında sermaye çok hızlı aktarım kabiliyetine sahiptir. Bu ise piyasa katılımcılarının iç ve dış piyasa durumlarının sürekli kontrolü ve analizini gerekli kılmaktadır. Bankacılık sektörü altyapısında sistemli bilgi alış veriş organizasyonu henüz yetersizdir.

4.4.Bankacılık Sektörünün Sermayeleşme Problemleri

Bir bankanın sahip olduğu öz sermayesinin miktarı bankanın likiditesi konusunda önemli bir bilgi verir. Bankanın öz sermayesi öncelikle bankanın hizmetlerinin risklerini kapatmak için önemlidir. Eğer banka bu tür riskleri kapatmak için yeterli kaynağa sahip değilse borçlanmak zorunda kalacaktır, ancak bankanın kendi

sermayesi yeterli ise borçlanmaya başvurmayacak ve banka likiditesini yüksek seviyede tutacaktır. Bu, hem yatırımcılar hem de banka idaresi açısından son derece olumlu olup yatırmacılara güven sağlamaktadır (Bektenova, 2002). Bankaların sermaye yetersizliği, bir taraftan bankanın ayakta durmasını engellerken diğer taraftan genel olarak bu sektörün gelişmesini de engellemektedir. Bunun yanı sıra bankaların asıl görevi olan kredi sağlamayı da engellemektedir.

Tablo 2: Toplam Ödenmiş Sermaye

Yıllar	Milyon Som	Döviz Kuru	Milyon ABD Doları
01.01.1994	159.16	10.8613	14.65
01.01.1995	189.91	10.8202	17.55
01.01.1996	266.65	12.8335	20.78
01.01.1997	499.41	17.2695	28.92
01.01.1998	793.27	20.7668	38.20
01.01.1999	976.76	39.3125	24.85
01.01.2000	953.19	45.2663	21.06
01.01.2001	1171.21	48.3041	24.25
01.01.2002	1562.11	48.0054	32.54 (14.1)*
01.01.2003	1591.70	45.8963	34.68 (14.2)*

Kaynak: NBKR, 1995-2003 (*) Yabancı Sermayenin Payı

Kırgızistan bankacılık sektörü sermayeleşme konusunda birçok problemler ile karşı karşıyadır. Bankacılık sektöründeki toplam sermaye gelişimine baktığımızda 1997 yılına kadar bankaların sermayeleri hep negatif büyümüş olduğu görülmektedir. 1997 yılından başlayarak pozitif artış görülmektedir. 1997 yılından bugüne kadar sermaye tutarı som cinsinden 8.2 kat artmış ise de, dolar bazından hesapladığımızda sadece 3 kat artmıştır. 01.01.2003 yılında toplam sermaye miktarı bütün bankacılık sisteminde 1.694 milyar som'a, yada 36.918 milyon dolar'a ulaşabilmiştir. Bankacılık sektörünün durumu hakkında bankaların toplam ödenmiş sermaye yapısı önemli bilgiler vermektedir. 1999 yılında toplam ödenmiş sermaye 1994 yılına nazaran 6,14 kere artmış ise de, dolar cinsinden hesapladığımızda ancak 1,7 kere artmış ve 24,846 milyon. ABD doları oluşturmuştur. Ondan sonraki yıllarda da aynı gelişme görülmüştür. 2000 yılında Ocak ayı itibariyle toplam ödenmiş sermaye 953.53 milyon som iken, 2003 yılında bu rakam 1591.7 milyon soma yükselmiştir. Dolar cinsinden baktığımızda bankacılık sektörünün sermaye yapısı son 4 yıl içinde ancak 1.6 kere artmıştır.

Öz sermayenin diğer bir kalemini dağıtılmayan karlar oluşturmaktadır. Ama son yıllardaki gelişmelere bakarsak bankacılık sektörü karla değil, zararla çalışmaktadırlar. 1994'ten 1998 yılına kadar bankacılık sektörü, enflasyon, milli paranın değer kaybetmesi ve çoğu kez devlet menkul kıymetler işlemlerinden faydalanarak çok yüksek gelirler elde etmişse de, sonraki yıllarda sektör zararla çalışmıştır. 1998 yılının sonunda krize bağlı olarak mevcut 22 banka içinden 12 banka 1335,1 milyon som'luk zarara uğramışlardır. Ancak 10 banka 408,2 milyon som tutarında kar elde etmişler ve onun sadece 1,4 milyon som'u sermayeleşmeye gitmiştir. 2001 yılında da bankacılık sektörü zararla çalışmıştır. Bundan dolayı bankaların sermayeleşmesini elde edilen karla karşılamak problemli olup, yakın zamanlarda sermaye artırımlarını kendi kaynaklarından yapamayacakları açıktır.

5.Sonuç

Geçiş ekonomileri diye adlandırdığımız ülkeler merkezi planlı ekonomilerden piyasa ekonomisine geçiş aşamasında ciddi bir mücadele ile karşı karşıyadırlar. Ekonomik yapılarını reform etmeye çalışan bu ülkelerde finans sektörünü yeniden organize etme çabaları başarılar kaydetmekle birlikte başarısızlıklar da görülmüştür. Geçiş ekonomileri, bankacılık sektörünü yeniden yapılandırma amacıyla kurumsal-yapısal, operasyonel ve finansal araçlara başvurmuşlardır. ODAÜ ve Baltık ülkeleri bu konuda BDT ülkelerine göre önemli ölçüde başarı sağlamışlardır.

Kırgızistan, bağımsızlık sonrası diğer geçiş ekonomileri gibi bankacılık sektörünü yeniden yapılandırma sürecine girmiştir. Bağımsızlık sonrası ülkede yürütülen ekonomik reformlar ile birlikte bankacılık sektörünün yeniden organize edilme süreci bazı başarılar sağlamakla birlikte, önemli problemlere sahip durumdadır. Halen halkın bankalara güven oranı çok düşük seviyededir. Kapalı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş aşamasında ve bağımsızlık sonrası dönemde iflas eden bankalar sebebiyle halkın bankalarda kaybettikleri paralardan sonra güven unsuru çok düşük seviyelerden kurtulamamıştır.

Mevduat sigorta fonu veya benzeri bir uygulamanın olmayışı bu güven eksikliğinin azaltılamamasının temel sebepleri arasındadır. Kırgızistan için bankacılık sektörünün oluşumunun üzerinden henüz çok kısa bir zaman dilimi geçmişse de belirli bir altyapının oluştuğu da ifade edilebilir. Bu süreçte yabancı sermayeli az sayıdaki bankanın önemli bir katkısı bulunmaktadır. Oldukça kırılgan bir yapının hakim olduğu sektör, 1998 yılındaki Rusya krizinde kötü bir sınav vermiş ve dış şoklara karşı zayıf olduğunu göstermiştir. Bu bakımdan Kırgızistan için önerilecek en önemli husus devletin bu konuda aktif çalışmalar yapması, bankacılık gözetim ve denetim faaliyetlerinin etkili bir şekilde kurulabilmesinden geçmektedir. Bankacılık sektörü henüz zayıf bir yapıya sahip durumdadır. Bu zayıflık, güven eksikliğinin yanı sıra hukuksal problemler, gözetim ve denetim eksiklikleri, bürokrasi, yönetim, rekabet ve nitelikli personel eksikliği, modern bankacılık uygulamalarından uzaklık ve sermayeleşme problemlerinde yoğunlaşma göstermektedir.

KAYNAKÇA

ABAZOV, R., (2000), "Ekonomik Geçiş ve Küresel Baskılar", Avrasya Etüdleri Dergisi, Sonbahar/Kış, Sayı:18.

ATAMAN, P., (2001), "Sistemik Banka Yeniden Yapılandırılmasına Teorik Bir Yaklaşım", Türkiye Bankalar Birliği, Bankacılar Dergisi, Sayı:37.

BALCILAR, M., (2002), "Geçiş Ekonomilerinin Büyüme Etkinliklerinin Bir Değerlendirmesi", Manas Üniversitesi Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyum Bildirileri içinde, 2-4 Mayıs Bishkek.

BEKTENOVA, D., (2002), "Mali Kuruluşlarının Sermayeleşme Problemleri", Manas Üniversitesi Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyum Bildirileri içinde, 2-4 Mayıs Bishkek.

DELIKTAŞ E. ve BALCILAR, M., (2002), "A Comparative Analysis of the Productivity Growth in Transition Economies", METU International Economics Conferance 2002, Ankara.
DELIKTAŞ E., (2002), "Kırgızistan'da Özelleştirme Süreci", Manas Üniversitesi Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyum Bildirileri içinde, 2-4 Mayıs Bishkek.DZIOBEK, Claudia, PAZARBAŞIOĞLU, Ceyla, (1997), "Lessons from Systemic Bank Restructuring: A Survey of 24 Countries", IMF Working Paper, WP/97/161, December.

ENOCH, C. ve Diğ. (2001), "Recapitalizing Banks with Public Funds", IMF Staff papers vol:48, no:1.

EGELİ H.A. ve EMSEN, Ö.S. (2002, "Geçiş sürecinde Kırgızistan Ekonomisi", Manas Üniversitesi SBE Dergisi sayı:4.

FISCHER, S. ve SAHAY, R., (2000), "The Transiton economies After Ten Years", NBER Working Paper no:7664.

GOLDSTEIN, M. TURNER, P. (1999), Yükselen Ekonomilerde Bankacılık Krizleri (Çeviren: A.İ.Karacan), Dünya Yayıncılık, İstanbul.

HATİPAĞAOĞLU, A.M., (2002), "Merkezi Planlamanın Çöküşünden Dönüşüme: Kırgızistan'da Ne Oldu", DTM Dergisi Yıl:7, Sayı:1.

LAURENT, WILL (2003), "Banking Efficiency In Transition Economies", Economics Of Transition, July, Vol:11, No:3.
LINN, J. (1999), "Ten Years of Transition in Central Europe and the Former Soviet Union--The Good News and the Not-so-good News", paper presented at the Dubrovnik Conference on 10 Years of Transition, September.
NBKR (2003), Kyrgyz Republic Banking Sector Report, Bishkek.
POPPER, K. (1997), "Yüzyılın Dersi", SPK Yayın No: 96, Ankara.
ŞIMŞEK, N. ve URAL, M., (2002), "Geçiş Ekonomilerinde Bankacılık Sisteminin Yeniden Yapılandırılması", Manas Üniversitesi Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyum Bildirileri içinde, 2-4 Mayıs Bishkek.
TANDIRCIOĞLU, H., (2002), "Geçiş Ekonomilerinde KİT'ler ve Özelleştirme", Manas Üniversitesi Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyum Bildirileri içinde, 2-4 Mayıs Bishkek.
TRANSPARENCY INTERNATİONAL (2003), Corruption Perception Index
WORLD BANK (2003), Doing Business 2004 (rru.worldbank.org).

YAMAN, Şakin, (1999), "Eski Sosyalist Devletlerde Ekonomik Dönüşümün 10 Yılı", Jeo Ekonomi dergisi, Sayı:2.
ZOLI, Edda, (2001), "Cost and Effectiveness of Banking Sector Restructuring in Transition Economies", İMF, Working Paper, WP/01/157, October.